

Goron Sándor

Fordítási problémák Nichita Stănescu verseiben¹

A nyelvek eltérő szerkezetének, szemléletmódjának, valamint a fordítói interpretációnak (a fordítás értelmezés és az értelmezés fordítás) tulajdonítható, hogy a fordítás sohasem lehet teljesen azonos a forrásnyelvi műalkotással. Többé vagy kevésbé, de valamennyire mindig különbözik tőle. Erre a másságra mutat rá Rainer Maria Rilke egyik, Lou Andreas-Saloménak írt levelében, amikor megjegyzi: „...néhányszor franciául és németül is belefogtam ugyanabba a témába, amely aztán meglepetésemre mindkét nyelven másként bontakozott ki” (Rilkét idézi Szabó 1968: 33).

Ignotus Hugó is rátapint a fordítás problematikusságára: „Ha híven fordítok, akkor a más nyelv mond mást, mint az eredeti, ha szabadon fordítok, akkor én mondom mást. Ha két nyelvben ugyanazt csinálják, akkor mást csinálnak, ha pedig mást csinálnak, akkor meg éppen más lesz belőle” (Ignotus 1927). Gaál Gábor szerint

pedig: „reménytelen dolog a műfordítás..., de van, mint ahogy a reménytelen szerelem is örök, élő változata Erosnak” (Gaált idézi Szabó 1968: 32). A fordítást tehát fordításként kell felfogni és elfogadni, az eredeti műalkotás másaként, valamilyen szintű megközelítéseként, más nyelvű variásként/variánsaiként.

Versfordításról lévén szó a fordítási problémák többfélék: 1. tartalmiak (nyelvi elemek: szójátékok, reáliák stb.); 2. formaiak (ritmus, rím, szótagszám); 3. stílusbeliek (pl. ha a fordító stílusa érződik a fordításon).² Ezek természetesen összefüggenek egymással, hiszen a fordító mindig valamilyen kompromisszumra kényszerül a fordítási folyamat során. Ez azt jelenti, hogy valamilyen tartalmi vagy formai elemről le kell mondania, vagy valamilyen ilyen típusú elemet kell betoldania fordításába ahhoz, hogy megközelítőleg érzékeltethesse a forrásnyelvi szöveget.

A nagy román költő, Nichita Stănescu (1933–1983) *Dezimblinzirea* (*Visszavadító*) című versében többnyire formai problémák adódtak. Például

¹ Elhangzott a Benő Attila által szervezett *Műfordítók kerekasztala* című műhelykonferencián 2018. június 10-én. A tanulmányban idézett versek teljes egészében megtalálhatók a szerző 2006-ban megjelent fordításkötetében (Nichita Stănescu: *A kö halála*).

² Lásd Kosztolányi Dezső haikufordításait az *Idegen költők* (1966) című fordításkötetében.

ahhoz, hogy magyarul meg tudjam szólatatni a szöveget, kénytelen voltam lazábban kezelni a szótagszámot, ugyanakkor az első négy sor négyes rímét kénytelen voltam két páros rímmel fordítani, különben a vers többi sora páros rímelésű:

*De mult negru mă albisem
De mult soare mă-noptasem
De mult viu mă mult murisem
De visare mă aflasem.*

Azaz:

*A sok sötétől lettem hófehér
A sok napfénytől lettem ily sötét
Az élők miatt rég megholtam
De álom által mindig voltam.*

A vers harmadik sorában van egy szép alliteráció: *mă mult murisem* (rég megholtam). Ezt a hármas betűrímet én kompenzálással³ az első sorban (*sok sötétől*), illetve a negyedik sorban (*álom által*) érzékeltettem.

Egy másik probléma ritmikai jellegű volt, ugyanis ha megőrzöm az eredetiben szereplő *răσαι* (emelkedj) ige háromszori ismétlését és eredeti jelentését, akkor a célnyelvi szöveg szótagszáma az eredetihez viszonyítva túlságosan megnyúlt volna, és a rímelést sem tudtam volna érvényesíteni:

*O, răσαι, răσαι, răσαι
Pe infernul meu un rai.*

Azaz:

*Ó, ragyogj, ragyogj, mint régen
te pokolra szálló éden.*

Másutt:

*O, rămîi, rămîi, rămîi
Palma bate-mi-o în cui,*

azaz:

*Ó, maradj, maradj velem
szegezd ki jól a kezem.*

³ A kompenzálás a fordítási folyamat során keletkezett veszteségek pótlása (Klaudy 2009: 171).

Sok fordítási problémával küszködtem a *Frunză verde de albastru* című Stănescu-vers átültetése során is. Már maga a cím fordítása sok fejtörést okozott, mivel egy abszurd szójátékról van szó. Stănescu a román népköltészet ismert nyelvi szerkezetét írja tovább zseniálisan. Végül *Zöldeskék levél* lett a magyar címe, amely csak megközelítőleg fejezi ki az eredeti szójáték expresszivitását.

A vers első két sora így hangzik:

*Și-am zis verde de albastru
mă doare un cal măiastru.*

Itt a *doare* (fáj) ige többletjelentése okozott problémát, ugyanis ebben a kontextusban egy szenvedő vágyakozást fejez ki. Lehetőségként a *sóvárog*, az *ábrándozik* és az *álmodozik* magyar igék kínálkoztak. Választásom végül az *álmodozik* igére esett. Ez ritmikailag döntés volt, ugyanis a trochaikus lejtésű versek esetében ha az utolsó versláb spondeus, akkor az utolsó előtti versláb tisztaságára kell törekedni (Mózes 1985: 62). Az előbb említett két forrásnyelvi sor így hangzik magyarul:

*És ha zöldeskéket mondtam,
táltos pejről álmodoztam.*

Az eredeti versben előfordul néhány alkalommal az *am zis* (mondtam) ige, ám én ezt nem minden esetben érvényesítettem. Mellőzésének egyrészt ritmikailag oka volt, másrészt viszont úgy gondolom, hogy amikor kimondunk egy szót, azzal valamit megnevezünk, utalunk rá, tehát felesleges még azt is odaírni mellé, hogy *mondtam*.⁴

⁴ Köztudott, hogy a szó szerinti átültetés általában nem minősül jó fordításnak. Az angol regényekben előforduló *said* (mondta) igét a magyar fordítók igyekeznek a kontextusnak megfelelően (pl. *motyogta*, *suttogta*, *dörmögte*, *jegyezte meg*, *válaszolta* stb.) konkretizálni (Vö. Klaudy: 2009: 49).

Stănescu versének fordításakor volt olyan eset is, amikor a rímelés okozott gondot, mint az alábbi forrásnyelvi szövegrészletben:

*și din cinci în cinci un pom
și din șase-n șase un om*

Ezt én a *kender/ember* rímpárral oldottam meg, ugyanis a *kender* is nővény, akárcsak a fa:

*minden ötödikből kender
minden hatodikból ember*

Az ilyen jellegű, némileg pontatlan fordítói megoldások egyébként illenek ehhez az absztrakt vershez, nem rontják el annak hangulatiságát.

Van ebben a versben egy román szó, a *corcov*, amelyet Nichita Stănescu alkotott a nem létező szín jelölésére:

*corcov văd cu veselie
coloarea ce nu se știe*

Itt két megoldás közül választhatam: vagy alkotok én is egy nonszensz szót, vagy körülírással oldom meg a fordítási problémát. Az utóbbit választottam:

*s nem létező színt ha nézek
végtelen örömet érzek.*

A költői játék jó példája a *N-ai să vii* (*El ne jöjj*) című Stănescu-vers. A címbe a tartalmi hűséget kénytelen voltam feláldozni, hogy az első verssorban hibátlanul megvalósuljon a trochaikus ritmus:

*N-ai să vii și n-ai să morți
N-ai să șapte între sorți.*

Stănescu a *mori* (meghalsz) igét az *sorț* (sorshúzás) többes számú alakjához (*sorți*) igazítja élve a költői szabadság nyújtotta lehetőséggel (*morți*). Az ilyen jellegű költői játékot szinte lehetetlen célnyelven veszteségek nélkül visszaadni:

*El ne jöjj s ne légy te holt
- U | - U | - U | -*

Nem lesz szerencséd, mi volt

- - | U - | - U | -

Sok fejtörést okozott ennek a versnek az utolsó sora is, amely így hangzik forrásnyelven:

„S” e rece azi din sunt.

Mivel e verset Szilágyi Domokos ültette át először magyar nyelvre, kíváncsi voltam rá, hogy ő hogyan birkózott meg e nehéz fordítói feladattal. Megoldása ezúttal azonban nem tanúsodik arról a nagy költői leleményről, amely költészetére és fordításaira egyaránt jellemző:

hűl az én, hevül a mi.

- U | - U | U U | U

A *hevül a mi* betoldás rímkényszer eredménye, ugyanis a versszakasz második sorában szereplő *egy szó nyomorékjai* hívó rímre kellett megoldást találnia. Én ezt a zárósort a következőképpen fordítottam:

élni mostan oly hideg

- U | - U | - U | -

Néhány évvel később azonban egy sokkal jobb megoldást találtam erre a fordítási problémára:

létem l-je most hideg

- - | - U | - U | -

Ez azt bizonyítja, hogy egyes esetekben a fordítói leleménytől függ az eredetihez legközelebb álló megoldás megtalálása.

A szabadverseket illetően főleg azazal volt problémám, hogy sok esetben egyes Stănescu-versek olyanok, mintha koherencia nélküli mondatfelsorolások lennének, amelyeket ha a fordító hasonló módon jelenít meg célnyelven, nyersfordításnak tűnhetnek. Ilyen például az *Un presentiment* (*Előérzet*) című vers, amelynek szinte minden sora, kivéve az utolsót, a *nu* (nem) tagadószóval kezdődik. Sokat töprengtem,

hogy a *nem* tagadószt mint logémát⁵ megtartsam-e az eredetihez híven a sorok elején, vagy sem, végül rájöttem, hogy egyes szöveghelyeken ezt a tagadást a *se(m)* és a *nincsen* lexémákkal is érzékeltetni lehet, és akkor a célnyelvi szöveg nem tűnik annyira nyersnek:

*Nu ninge cînd e foarte frig.
Nu plouă cînd e foarte cald.
Nu vin cuvintele cînd te naști.
Nu vine anul nou cînd mori.
Nu pentru vedere este lumina.
Nu pentru mit sunt zeii!
Nu pentru timp sunt stelele.
Nu pentru Nu este Nu!
Nu vii niciodată
cînd mi-e foarte dor de tine.
Nu mori niciodată
cînd te urăsc de moarte.*

5 A logéma a fordítás logikai mértékegysége, ugyanis a fordítási folyamat során nyelvi egységek által kifejezett jelentéstartalmakat fordítunk (vö. Radó 1981: 222).

Felhasznált szakirodalom

Ignotus Hugó 1927. Fordítás. *Nyugat*, 8: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Letöltve: 2025. 06. 24.).

Klaudy Kinga 2009. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Scholastica Kiadó, Bp.

Kosztolányi Dezső 1966. *Idegen költők*. Összegyűjtött műfordítások. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Mózes Huba 1985. *Égi csikón*. Kötött formájú költemények antológiája. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca.

Radó György 1981. Rendszeres fordítástudomány. In: Bart István – Rákos Sándor (szerk.): *A műfordítás ma*. Gondolat Kiadó, Budapest. 216–236.

Szabó Ede 1968. *A műfordítás*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Források

Stănescu, Nichita 1974. *Víziorgona*. Nichita Stănescu versei Szilágyi Domokos átültetésében. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Stănescu, Nichita 1985. *Ordinea cuvintelor I-II*. Editura Cartea Românească, București.

Stănescu, Nichita 2006. *A kő halála*. Válogatta és fordította Goron Sándor. Biblioteca revistei Familia – NAT, Nagyvárad.

Azaz:
*Nem hull a hó, ha túl hideg van,
S az eső sem esik a nagy melegtől.
Nincsen szavam, ha megszületsz
És új év se, haláloed után.
Nem a látást szolgálja a fény,
S az istenek se a mítoszt!
Nem az idő miatt ragyognak a csil-
lagok,
S nem a tagadást erősíti a Nem.
Sose jössz, ha nagyon vágylak,
És sose halsz meg,
Amikor halálosan gyűlöllek.*

Összegzésként elmondható, hogy a fordítási problémák a nyelvek eltérő jellegének tulajdoníthatók. A tartalmi, formai és stílusbeli különbségek miatt a fordítónak számos megoldás (kihagyás, betoldás, rímkényszer, kompenzálás stb.) közül kell kiválasztania a legmegfelelőbbet, hogy az eredeti szöveg stilisztikai hatását a célnyelvi olvasók számára is élvezhetővé tegye.

Rejtőző